

УДК: 376-053.4:316.454.52

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2024.07>

*Оксана Бавольська,
ORCID iD 0000-0002-9740-9384
доктор філософії в галузі освіти,
методист обласного ресурсного центру
з підтримки інклюзивної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Наваринська, 6, 56001, м. Миколаїв, Україна
oksana.bavolska@moipro.mk.ua*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРА АУТИЗМУ

У методичній статті розглянуто специфіку формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами спектра аутизму (РАС) в умовах інклюзивно-ресурсних центрів; наголошено на розвитку комунікативних навичок як обов'язкової умові успішної соціалізації та інтеграції дитини в оточенні однолітків; визначено фактори, які сприяють розвитку комунікативних навичок, уперше окреслено умови здійснення корекційного впливу в інклюзивно-ресурсних центрах. Установлено взаємозв'язок між формуванням психічних якостей, здібностей та розвитком комунікативних навичок дітей із розладами спектра аутизму.

Для продуктивного втілення узгоджених корекційних заходів педагогам і батькам представлено ефективні педагогічні інструменти формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з РАС.

Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування особливостей формування та розвитку комунікативних навичок дітей із розладами аутистичного спектра; запропоновано дієві педагогічні інструменти формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з РАС в умовах інклюзивно-ресурсних центрів.

Ключові слова: *діти дошкільного віку; інклюзивно-ресурсний центр; комунікативні навички; розлади спектра аутизму.*

© Бавольська О. В., 2024

Актуальність дослідження. Нині одним із ключових напрямів освітньої політики в Україні є забезпечення оптимальних умов для всебічного розвитку та соціалізації дітей із особливими освітніми потребами. Комунікативна діяльність є основою успішної інтеграції дітей у суспільство.

Особливе значення формування комунікативних навичок має для дітей із розладами аутистичного спектра. Специфіка цієї категорії полягає в дефіциті соціальної взаємодії, труднощах у процесі формування невербальних засобів спілкування, обмеженій здатності до спілкування, зниже-

ній мовній активності.

Інклюзивно-ресурсні центри є наразі не лише установами, які здійснюють комплексну оцінку розвитку дитини, а й виступають потужним ресурсом щодо реалізації корекційної-розвиткової роботи та надання консультативної допомоги педагогів та батьків дітей із порушенням психофізичного розвитку.

Суперечність представленого питання полягає в наявному запиті батьків щодо формування комунікативно-мовної компетентності дітей із РАС з одного боку і недостатньо розробленим методологічним

інструментарієм, поінформованості педагогів щодо специфіки роботи з аутичними дітьми з іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Саме тому проблема формування комунікативних навичок дітей з РАС є предметом дослідження багатьох сучасних учених, серед яких: Н. В. Базима, Т. Д. Ілляшенко, С. Ю. Конопляста, В. В. Тарасун, Д. І. Шульженко. Особливості комунікації дітей із розладами аутистичного спектра досліджували І. П. Логвінова, К. О. Островська Г. М. Хворова, К. О. Цибульська, М. К. Шеремет. Питанням діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок, розробленням методичних концепцій формування та розвитку комунікативної компетентності дітей із розладами аутистичного спектра займаються Ю. О. Крикуненко, Т. В. Скрипник, К. Д. Шевчук та інші.

Системність порушення зумовлює потребу в комплексному підході до формування комунікативних навичок дітей із РАС, до якого мають бути залучені всі учасники мультидисциплінарної команди (директор закладу, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, учитель-логопед, учитель-дефектолог, медичні працівники, батьки). Дослідження сучасних учених здебільшого спрямовані на розроблення програм, методик, концепцій, вкладених у формування комунікативних навичок з урахуванням освітнього закладу. Проте, якщо дитина не відвідує заклад освіти, вона може отримувати корекційно-розвиткові послуги в інклюзивно-ресурсному центрі.

Попри численну кількість наукових розробок, присвячених проблемі розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку з РАС, питання формування комунікативних навичок в умовах інклюзивно-ресурсних центрів предметом дослідження не було, що й зумовило актуальність теми: «Формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра в умовах інклюзивно-ресурсних центрів».

Мета дослідження: висвітлити специфіку формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з РАС в умовах інклюзивно-ресурсних центрів.

Відповідно до мети визначено завдання:

1. Проаналізувати понятійно-категоріальний апарат дослідження: «навичка» «комунікативна навичка».
2. Визначити особливості психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра.
3. Запропонувати ефективні інструменти формування комунікативних навичок у корекційно-розвитковій роботі з аутичними дітьми.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативної діяльності дітей із розладами аутистичного спектра.

Предмет дослідження – дидактична модель формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра в умовах інклюзивно-ресурсних центрів.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань застосовано такі **методи:** *теоретичні:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення наукових та психолого-педагогічних джерел; *емпіричні:* спостереження; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду для обґрунтування змісту, методів і засобів формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з РАС; анкетування; опитування; метод педагогічного експерименту; методи оброблення даних: методи математичної статистики, кількісного та якісного оброблення даних.

У сучасній педагогічній науці процес навчання розглядають як цілеспрямовану взаємодію педагога та дитини, основними функціями якої є освіта, виховання та розвиток. У процесі навчання дитина здобуває знання, засвоює важливі вміння та навички, що сприяють всебічному розвитку та гармонійному формуванню її особистості (Дудіцька С. П., 2010, с. 14–17).

Нині важливим є не виховання як окрема мета, а формування життєвих компетентностей з урахуванням освітніх запитів та потенціальних можливостей дитини.

Різноаспектність поняття «навичка» зумовлює різні підходи вчених до його трактування. У «Словнику сучасної лінгвістики» А. П. Загнітко висвітлює сутність поняття «навичка» як уміння, набуте вправами і яке виявляється в уміннях, що здійснюються автоматично (Загнітко А. П., 2012). Із цією метою в корекційній роботі з дітьми з розладом спектра аутизму доречно враховувати багаторазове повторення корекційно-розвивальних дій, що спрямовані на формування тієї чи іншої навички.

В «Українському педагогічному словнику» С. У. Гончаренко зазначає, що навички – це дії, складники яких у процесі формування стають автоматичними. Науковець визначає такі види навичок: рухові (здатність керувати власним тілом, виконуючи відповідні рухи); мисленнєві (уміння реалізовувати мисленнєві операції: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та інші); комунікативні (здатність ефективно спілкуватися з іншими людьми (усно й письмово)); інтелектуальні (уміння аналізувати інформацію, виконувати завдання та приймати рішення); сенсорні (уміння використовувати різні аналізатори із метою сприймання навколишнього світу); перцептивні (здатність сприймати інформацію та розуміти її в контексті) (Гончаренко С. У., 1997). Для нашого дослідження важливіше зосередитись на формуванні комунікативних навичок та розглянути дієві інструменти їхнього формування.

Навичка, на думку В. Б. Шагар, – це дія, сформована повторенням, наслідуванням або виробленням умовних рефлексів, а також спроб та помилок і визначається високим ступенем освоєння та браком елементного свідомого регулювання та контролю. З погляду вченого, на формування навички впливають такі фактори, як : мотивація (бажання засвоїти певну навичку); рівень розвитку суб'єкта (наявність знань та вмінь діє на спосіб засвоєння навички);

повнота засвоєння змісту навички (суб'єкт поступово переходить від одного рівня оволодіння навичкою до іншого) (Шагар В. Б., 2007). Твердження є найбільш влучним, оскільки типологія порушень розвитку дітей із розладами спектра аутизму може містити: низьку соціальну мотивацію, інтелектуальні порушення, що також істотно позначається на формуванні навичок.

Вищезазначені чинники впливають на швидкість та якість засвоєння навички. Якщо мотивація є зниженою, то швидкість формування буде уповільненою. Варто зазначити, що темпи формування навички є індивідуальними для кожної людини.

У «Психологічному словнику» навички визначено як дії, що внаслідок багаторазового повторення стали автоматизованими і виконуються без зайвих витрат фізичної та нервовопсихічної енергії. Навичка не потребує свідомого керування кожним її елементом тому, що в її основі лежить динамічний стереотип, утворений у корі головного мозку (Синявський В. В., 2007).

Узагальнення різних поглядів науковців на висвітлення поняття «навичка» дозволяє потрактувати його як автоматизовану дію, сформовану в результаті багаторазового повторення, що реалізовується без залучення свідомості.

Навички є основою будь-якого виду діяльності людини. Однією з важливих у дошкільному віці є комунікативна навичка, що являє собою складний процес, у ході якого інформація формується, відправляється, отримується, уточнюється, обговорюється. Специфіка комунікативної діяльності, як наголошує О. І. Денисенко, виявляється в таких аспектах:

- діяльність передбачає наявність комунікативного простору;
- учасники комунікації є активними суб'єктами взаємного інформування;
- у процесі комунікації відбувається взаємодія і взаєморозуміння між співрозмовниками, що досягається завдяки зворотному зв'язку;

- ефективність комунікації залежить від того, наскільки комунікатори володіють системою кодації та декодіфікації;
- обидва співрозмовники ознайомлені з метою спілкування;
- у ході комунікативної діяльності можуть виникати різні бар'єри (Денисенко О. І., 2012).

Урахування цих аспектів дасть змогу педагогам, які працюють з дітьми з розладами спектра аутизму формувати процес напрацювання комунікативних навичок, добору дієвих методів та прийомів педагогічного, корекційного впливу з урахуванням базових можливостей дитини.

Комунікація потребує розвитку автоматизованих навичок, творчих мовленнєвих умінь та «відчуття мови». На думку Л. Ю. Бондаренко, комунікативні навички – це вміння домовлятися з іншими людьми, аргументуючи власну позицію. До комунікативних навичок дослідник відносить:

- знання культурних норм спілкування;
- знання традицій та звичаїв місцевості;
- знання і дотримання правил етикету;
- вихованість;
- розвиток комунікативних здібностей та вміння застосування правил ефективного спілкування (Бондаренко Л. Ю., 2021).

Беручи до уваги наявність здебільшого системних порушень розвитку дітей з розладами спектра аутизму, зокрема: зниження соціальної взаємодії, труднощів під час формування невербальних засобів спілкування, обмеженої здатності до спілкування, зниженої мовної активності, – розвиток творчих мовленнєвих умінь та «відчуття мови» для цих дітей може виявитися надскладним завданням.

Комунікативні навички як вміння ефективно спілкуватись: підтримувати розмову, брати активну участь у ній, чітко та зрозуміло висловлювати власні думки, аргументувати особистий погляд, сприй-

мати та передавати інформацію розглядає О. Квас (Квас О., Айзенбарт М., 2015, с. 6–12). Одним із важливих корекційних завдань у роботі з аутичними дітьми є спонукання до спілкування, ініціації комунікації, розвиток мовленнєвих умінь і навичок.

У Базовому компоненті дошкільної освіти запропоновано інший підхід до визначення поняття «комунікативні навички». Їх розглядають як рівень обізнаності дошкільника з різними соціальними ролями, з елементарними морально-етичними нормами міжособистісних відносин; вміння дотримуватися певних правил під час комунікативної діяльності; здатність взаємодіяти з оточенням (однолітками, дорослими), узгоджувати власні дії з ними, усвідомлювати власне місце в соціальному середовищі; вміння сприймати, розуміти та співпереживати співрозмовникові; володіння певним набором засобів комунікації (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021). Розвиток комунікативних навичок аутичних дітей продуктивно реалізується через діяльнісний підхід. Створюючи навчальні комунікативні ситуації, даємо змогу «програти» їх, потренуватись у застосуванні тих чи інших комунікативних інструментів на рівні, доступному дитині.

Комунікативні навички як здатність людини взаємодіяти з іншими особами, інтерпретувати отриману інформацію та правильно її передавати, розглядає Г. Д. Зайченко (Зайченко Г. Д., 2013, с. 122–131). З огляду на поліморфність порушень розвитку дітей із розладами спектра аутизму, які переважно можуть мати порушення сприймання та розуміння мовлення, доречно використовувати метод унаочнення інформації: рисунки, таблиці, алгоритми дій тощо.

Комунікативні навички забезпечують психологічний комфорт особистості, зумовлюючи її здатність реалізувати природну потребу у спілкуванні. Спілкування сприяє самореалізації та самоствердженню. Три види комунікативних навичок виділяє А. Задніпровська (табл. 1) (Задніпровська А., 2019).

Види комунікативних навичок

Вид	Сутність	Навички
Інформаційно-комунікативні	Здатність вступати в комунікацію, орієнтуватися на співрозмовника, співвідносити різні способи спілкування	<ul style="list-style-type: none"> - формулювати прохання; - дотримуватися правил поведінки; - діяти відповідно до ситуації спілкування; - уміти вислухати співрозмовника, виражати свої емоції
Регуляційно-комунікативні	Здатність узгоджувати власні дії та слова з потребами співрозмовника, оцінювати результат спілкування	<ul style="list-style-type: none"> - вибір ефективних методів виконання комунікативного завдання; - критичне оцінювання себе як комунікатора та свого співрозмовника; - здійснення контролю над комунікативною діяльністю
Афективно-комунікативні	Здатність ділитися власними почуттями та інтересами зі співрозмовником	<ul style="list-style-type: none"> - здатність контролювати власні емоції; - здатність до емпатії; - уміння виражати емоції відповідно до ситуації спілкування; - здатність аналізувати емоційну атмосферу комунікативного акту

Джерело: Задніпровська А., 2019

Зауважимо, що види комунікативних навичок розглядають у комплексі. Вони є взаємозалежними. У комунікативному процесі людина використовує всі комунікативні навички.

Бузумовно комунікативні навички є основою спілкування. Від рівня їхнього розвитку залежить результативність комунікативної діяльності, уміння орієнтуватися у різних умовах, розуміти співрозмовника та враховувати обставини, за яких здійснюють комунікацію. За допомогою комунікативних навичок особистість задовольняє власну потребу у спілкуванні, самоствердженні та самореалізації, усвідомлює своє місце в колективі, допомагає уникати непорозумінь.

Особливості психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з РАС.

Ступінь тяжкості порушення різною мірою впливає на психофізичний розвиток дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра, переконана М. М. Коно-

нова. Особливості розвитку виявляються у:

- спілкуванні;
- психічній регуляції;
- моторному розвитку;
- когнітивних процесах;
- інтелектуальному та мовленнєвому

компонентах (Кононова М. М., 2020).

Спілкування дошкільників із РАС характеризується обмеженістю. Особливо це проявляється у незвичних для дитини умовах. Спілкування є переважно вибіркове. Під час розмови дошкільник не виявляє ініціативи. Зоровий контакт є нестійким. Найчастіше діти з розладами аутистичного спектра дивляться не на людину, а «крізь» неї. Вони дуже вразливі. Під час зустрічі з новою людиною можуть виявляти негативізм та ізоляцію.

Психічна регуляція дитини з аутизмом вирізняється прихильністю до постійності. Дошкільники важко сприймають нові умови. Поведінка переважно «польова». Діти рухаються в невизначеному на-

прямку, не звертаючи увагу на предмети, які їх оточують. У напруженій ситуації можемо спостерігати моторні стереотипії, переживання, зниження концентрації уваги.

Моторний розвиток дітей з аутизмом уповільнений, зазначає С. Дудіцька. Дрібна моторика недостатньо розвинена. Рухи дітей скуті та неточні. Простежуємо труднощі під час розрахунку сили та амплітуди рухів. У деяких дітей з аутизмом характер рухів може бути навпаки плавним та граційним. У процесі моторного розвитку дитина накопичує стереотипні способи отримання приємних вестибулярних, пропріоцептивних та тактильних відчуттів: вибіркове напруження окремих м'язів, махання руками, натискання на вуха, стрибки, кружляння, балансування тощо (Дудіцька С. П., 2010.)

Особливості розвитку когнітивних процесів найчастіше виявляються під час ігрової діяльності, яка є провідною в дошкільному віці. Діти маніпулюють предметами, але не дотримуються правил гри. Сприймання вибіркове. У дошкільника можуть викликати занепокоєння яскраві подразники: гучні звуки, різнокольорові іграшки тощо. Цілісність сприймання розвинена недостатньо. Діти сприймають окремі частини предмета, які привернули їхню увагу. Механічна пам'ять переважає над мимовільною. Вона може бути розвинена на високому рівні. Дошкільник уміє відтворювати певні алгоритми, досконало зберігаючи послідовність, наприклад, повторювати репліки з улюбленого мультфільму, зберігаючи інтонацію та темп. Увага нестійка, характеризується зниженим обсягом та мимовільністю. Довільна увага розвинена на низькому рівні. Дитина може концентруватися декілька хвилин, але перенасиченість викликає агресивні прояви.

Мислення дітей дошкільного віку має такі особливості:

- темп інтелектуальної діяльності є нерівномірним;
- інтелектуальні інтереси переважно одноманітні;
- розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація) стереотипні;

- абстрактне мислення має афективне забарвлення.

Інтелектуальний розвиток не відповідає віковому періоду. Він переважно нерівномірний. Дитина може бути обізнана в різних сферах, але водночас не розуміти сутності побутових інструкцій.

На переконання Н. В. Базими, дошкільники з аутизмом можуть справлятися із завданнями абстрактного характеру за умов неможливості виконати завдання аналогічної складності з конкретним наповненням. Головною особливістю інтелектуального розвитку дитини з РАС є парціальність (Базима Н. В., 2015, с. 51–56). Різномасштабність порушень та ступінь важкості їх значно впливають на здатність до комунікації: безініціативність, нестійкий інтерес до взаємодії, обмежене розуміння зверненого мовлення істотно впливають на формування навичок.

Мовленнєвий розвиток також не відповідає віковому періоду, є уповільненим. Розуміння зверненого мовлення часткове. Дошкільники краще сприймають невербальну інструкцію, ніж вербальну. Може спостерігатись наявність мовленнєвих штампів, ехолалії. Під час мовленнєвого спілкування дитина не узгоджує слова в реченні. Навички словотворення та словозміни недостатньо розвинені. Словниковий запас може відповідати віковому періоду, але пасивний значно переважає над активним. У дошкільників із РАС можуть простежуватись прояви мовленнєвого мутизму. Діалог не ініціюють. Слова можуть замінювати жестами. Мовленнєва активність на низькому рівні (Базима Н. В., Шеремет М. К., 2019, с. 5–11). Для підвищення ефективності формування мовленнєвої навички дітей із розладами аутистичного спектра пропонуємо вправи на:

- розвиток вербальної комунікації (формування та розширення словникового запасу; формулювання простих речень).

Завдання «Хто що робить?»

Мета: здатності до формулювання простих речень, використовуючи вербальні

засоби спілкування.

Інструкція: Чим ти любиш займатись? А чим любить займатись Хто? Нумо

- розвиток невербальної комунікації (сприймання невербальних сигналів; уміння використовувати засоби невербальної комунікації).

Завдання «Люстерко».

Мета: розвиток уміння використовувати засоби невербальної комунікації.

Інструкція: Перед тобою велике люстерко. Кого ти там бачиш? Який він (вона)? А який ти, коли сумно? Коли весело? Коли тобі страшно? Коли ти злий? Коли здивований? Коли втомлений?

Дитина спільно з педагогом за допомогою міміки передає емоційні стани. Спочатку робить дитина, потім – педагог. Якщо дитині складно, то педагог демонструє приклад.

Особливості психофізичного розвитку дитини дошкільного віку з розладами аутистичного спектра узагальнила Н. В. Базима:

- схильність до сприйняття інформації блоками;
- негативна реакція на спроби привернути увагу;
- наявність самостимуляцій, стереотипних дій, маніпуляцій з предметами;
- нездатність підтримувати та ініціювати комунікацію;
- порушення в соціальній взаємодії (нестійкий зоровий контакт, обмежене використання невербальних засобів спілкування) та інші (Базима Н. В. 2015, с. 51–56).

дізнаємось, чим люблять займатись мої друзі.

Порушення емоційно-вольової сфери є провідною ознакою при РАС. Дітям складно ідентифікувати власні емоції, пояснити їхнє значення. Із перших років життя розвиваються механізми захисту: дотримання дистанції під час спілкування, уникання нових умов, ізоляція від незнайомих видів діяльності чи предметів. Можна простежити труднощі під час розпізнавання власних і чужих емоційних станів. Почуття можуть носити бурхливий характер. Емоції контрастні.

Сенсорна сфера вирізняється парадоксальністю. У дітей відзначають гіпер- або гіпостезію, тобто вони можуть мати підвищену чутливість до одних факторів та знижену до інших. Дошкільникам важко обробляти сенсорні відчуття. Навколишній світ для них є джерелом стійкого дискомфорту.

Акцентуємо на тому, що психофізичний розвиток дитини дошкільного віку із розладами аутистичного спектра визначається нерівномірністю, парціальністю. Особливості спостерігають у всіх сферах: когнітивній, фізичній, емоційно-вольовій, сенсорній, комунікативній. Рання діагностика аутизму дозволяє передбачити виникнення більшості вторинних труднощів. Корекційний вплив відбувається з урахуванням індивідуальних особливостей дитини та її можливостей.

Специфіка формування комунікативних навичок у дітей із РАС.

Діти із розладами аутистичного спектра мають виражену потребу у спілкуван-

ні. Відмова від комунікативної діяльності є наслідком аутистичного розвитку, а не його причиною. Комунікативний та мовленнєвий розвиток характеризується уповільненістю.

Особливості комунікативної сфери дитини дошкільного віку із РАС виражаються в:

- обмеженій здатності встановлювати та підтримувати контакт з оточенням;
- недостатньому рівні контролю над власною поведінкою під час спілкування;
- порушеному вмінні розуміти та враховувати психологічні особливості співрозмовників;
- обмеженому вмінні ініціювати розмову та підтримувати її;
- зниженій здатності долати психологічні та комунікативні бар'єри;
- обмеженому вмінні використовувати вербальні та невербальні за-

соби спілкування;

- зниженій здатності характеризувати якість та особливості стосунків із іншими людьми;
- недостатньому рівні розуміння власної ролі в комунікації (Зайченко Г. Д. 2013. с. 122–131).

Зважаючи на вищезазначене, корекційним педагогам варто не лише зосереджуватись на розвитку мовленнєвої функції як інструменті комунікації, а здійснювати роботу комплексно, з урахуванням емоційно-вольових, поведінкових та інших дефіцитів розвитку дитини.

Особливості комунікативної сфери зумовлюють необхідність систематичної та комплексної роботи для формування комунікативних навичок у дітей із РАС. Н. В. Базима, М. К. Шеремет виділяють чотири компоненти розвитку комунікативних навичок (рис. 1.) (Базима Н. В., Шеремет М. К., 2019. с. 5–11.).

Рис. 1. Компоненти розвитку комунікативної діяльності

Джерело: складено самостійно

Формування комунікативної взаємодії дошкільника з розладами аутистичного спектра із дорослими передбачає розвиток навичок спільної діяльності. Під час взаємодії дорослий вчить дитину виконувати прохання, працювати під його керівництвом. Дошкільник опановує навичку просити про допомогу. У процесі формування такого компонента комунікативної взаємодії розвивається рівень розуміння зворотного мовлення, навички виконання простих та складних інструкцій.

Під час формування вміння комунікативної взаємодії з однолітками дитина з РАС вчиться:

- встановлювати контакт з однолітками (привітання, знайомство, підтримання діалогу);
- спостерігати за діями інших дітей;
- зацікавлювати однолітків;
- брати активну участь у спільних діях;
- дотримуватись правил поведінки в дитячому колективі;
- самостійно розв'язувати конфлікти з однолітками.

Формування комунікативної поведінки передбачає розвиток уміння дитини реагувати на своє ім'я, звертатись із проханням, утримувати зоровий контакт. Фахівець

вчить дитину використовувати невербальні засоби спілкування (жести, міміку, емоції). Дошкільник із розладами аутистичного спектра опановує навичку виявляти емоційні переживання.

Самостійна комунікативна діяльність дитини з аутизмом – це останній компонент розвитку комунікативної діяльності. Фахівець за допомогою різних методів, засобів та прийомів впливає на формування комунікативних навичок:

- використовувати мовні одиниці в самостійному мовленні;
- ініціювати та підтримувати діалог;
- уживати особові займенники;
- брати участь в іграх зі звуками, складами, словами;
- використовувати монологічне мовлення (Островська К. О., 2012).

Усі вищезазначені компоненти є складовими частинами комунікативної діяльності дитини з РАС. Для їхнього формування фахівці застосовують різні методи: наочні, словесні, практичні.

Наочні методи навчання, як акцентує Н. П. Волкова, є способом ознайомлення дітей із предметами, явищами, процесами, що відбуваються в навколишньому середовищі, вони належать до основних дидактичних принципів організації навчання. Із-поміж наочних методів виділяють: ілюстрування, демонстрування та самостійне спостереження (Волкова Н. П., 2007).

Одним із засобів ілюстрування є візуалізовані інструменти педагогічно-корекційного впливу, зорієнтовані на розвиток соціально-комунікативних навичок. Є кілька типів зорових опор, які підтвердили свою ефективність і здебільшого доступні дітям дошкільного віку з РАС.

Картки PECS (Picture Exchange Communication System, Система обміну зображеннями) – це комунікаційна система обміну зображеннями. Основним завданням застосування інструменту корекційно-педагогічного впливу є спонукання дитини спонтанно ініціювати комунікаційну взаємодію. Застосування передбачає систе-

матичні завдання і послідовне проведення шести етапів навчання:

- здійснення фізичного обміну картки на предмет; уміння віддавати картку;
- обирання двох і більше різних картинок;
- розпізнавання зображення;
- складання речення з карток;
- відповіді на прості запитання за допомогою карток;
- створення коментарів за допомогою карток (Методика системи PECS в навчанні у школах України. – Режим доступу: <http://surl.li/insob>).

Візуальний розклад – це певна послідовність картинок, фотографій, слів, чисел, схем, які відображають етапи процесу: послідовність навчальних занять, навичок соціально-побутового орієнтування тощо. Мета застосування цього інструменту – навчати дитину наочно вибудовувати порядок певних дій: розпорядок дня, послідовність навчальних занять.

Соціальні історії – це короткий опис певної ситуації, поведінки, події, діяльності або певного алгоритму дій, що містить інформацію про те, як буде розвиватись така ситуація і чому. Соціальні історії сприяють розумінню, що дитина може бачити або переживати в якомусь конкретному випадку. Соціальні історії можна показати / складати за допомогою картинок з подальшим створенням цікавих коміксів.

Замальовки – засіб, що поєднує в собі вербальну інформацію (мовний розвиток) із паралельним замальовуванням ключових елементів сказаного. Мета такого інструменту – створювати разом із дитиною певний візуальний план, за яким вона простіше розуміє та відтворює інформацію (Гладун В. В., 2022, с. 38–55). Створюючи візуальні образи на основі інформації від педагога, дитина набуває можливість тренувати навичку розуміння зверненого мовлення, у неї формується образне мислення, підвищується мотивація.

Метою застосування засобів доповненої реальності, на думку І. Керст, є от-

римання інформації про навколишнє середовище, реалізація системи корекційних впливів відповідно до конкретних освітніх потреб дитини, зниження проявів негативізму, підвищення мовленнєвої активності. Доповнена реальність (англ. *augmented reality*) – це уявлення про фізичний світ за допомогою цифрових даних, яке забезпечується комп'ютерними пристроями: смартфонами, планшетами, інтерактивними системами (Керст І., 2023). Варто зазначити, що застосування засобів доповненої реальності значно розширює діапазон корекційного впливу відповідно до індивідуальних освітніх запитів та можливостей дітей із розладами аутистичного спектра.

Мета застосування інструментів і засобів доповненої реальності надає аутичній дитині можливість відпрацювати, «прожити» певні життєві ситуації, які несуть в собі корекційно-розвитковий зміст і сформовані відповідно до її освітніх запитів та можливостей. Проте, попри всі можливі позитивні сторони, варто дуже помірковано застосовувати засоби доповненої реальності в роботі з такими дітьми, оскільки відпрацювавши ситуацію віртуально і отримавши позитивний результат, дитина з розладами аутистичного спектра може не захотіти переносити цю навичку в соціум. Тому варто корекційні цілі, які напрацьовуються із застосуванням інструментів доповненої реальності, обов'язково переносити в реальне життя.

Візуалізація для дітей із РАС полегшує сприймання інформації, сприяє активізації критичного та креативного мислення, зумовлює концентрацію уваги дітей на головній ідеї навчального матеріалу та мотивує до пізнавального інтересу (Кисличенко В. А., Бавольська О. В., 2023). Попри всі зазначені позитивні сторони застосування методу візуалізації слід наголосити на важливості спонукання до розвитку саме вербальної комунікації (формування та розширення словникового запасу; формулювання простих речень).

Отже, формування комунікативних навичок у дітей із РАС передбачає все-

бічний вплив на комунікативну сферу дошкільника за допомогою різних методів, засобів, прийомів та їх поєднання. Водночас фахівець обов'язково має враховувати специфіку порушення психофізичного розвитку, вікові та індивідуальні особливості дитини, рівень її актуальних та потенційних можливостей.

Висновки.

Дослідження специфіки формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами спектра аутизму в умовах інклюзивно-ресурсних центрів сприяло докладному аналізу понятійно-категоріального апарату наукової розвідки – понять «навичка», «комунікативна навичка»; визначенню особливостей психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з РАС; розкриттю специфіки формування комунікативних навичок у дітей із розладами спектра аутизму.

Проаналізовано поняття «комунікативні навички», формування яких є надважливим завданням для дітей дошкільного віку з РАС, оскільки від рівня їхнього росту залежить результативність комунікативної діяльності, уміння орієнтуватись у різних умовах, розуміти співрозмовника та враховувати обставини, у яких відбувається комунікація

Розглянуто специфіку формування комунікативних навичок у дітей із розладами спектра аутизму як багатоаспектного порушення розвитку особи, що характеризується численними ускладненнями в різних його сферах і може містити кілька розладів, які впливають на хід соціальної взаємодії, мовленнєвий, емоційний і когнітивний поступ.

Висвітлено специфіку формування комунікативних навичок у дітей із розладами аутистичного спектра, компоненти росту комунікативної діяльності, ефективні інструменти формування комунікативних навичок у корекційно-розвитковій роботі з аутичними дітьми.

Представлений матеріал сприяє підвищенню рівня розвитку комунікативних навичок та соціальної взаємодії в дітей із

РАС.

Перспективи наукових розвідок.
Подальшим напрямом нашого дослідження є розроблення системи роботи з піднесен-

ня рівня комунікативних навичок у дітей із розладами аутистичного спектра в умовах інклюзивно-ресурсних центрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базима Н. В. Теоретичне вивчення проблематики аутизму / Н. В. Базима // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – Вип 1. – 2015. – С. 51–56.
2. Базима Н. В., Шеремет М. К. До проблеми діагностики комунікативної поведінки дитини з РАС / Н. В. Базима // Науковий часопис. – Вип. 37. – 2019. – С. 5–11.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
4. Бондаренко Л. Ю. Комунікативні навички як основа soft skills компетентностей / Л. Ю. Бондаренко // Матеріали II науково-практичної інтернет-конференції «Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації». – 2021. – С. 358–362.
5. Волкова Н. П. Педагогіка: Навч. посіб. // Н. П. Волкова. – Вид. 2-ге, перероб., доп. – Київ : Академвидав. – 2007. – 616 с.
6. Гладун В. В. Візуалізація на уроках історії України з теми «наш край» засобами онлайн-сервісів / В. В. Гладун // Вересень. – 2022. – № 3 (94) С. 38–55 DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2022.05>
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Видавництво «Либідь». – 1997. – 366 с.
8. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності в дітей дошкільного віку / О. І. Денисенко. – Черкаси : ЧОПОПП ЧОР. – 2012. – 32 с.
9. Дудіцька С. П. Формування рухових умінь та навичок у дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання / С. П. Дудіцька // Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – 2010. – С. 14–17.
10. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики / А. П. Загнітко /. – Донецьк, 2012. – 349 с.
11. Задніпровська А. Комунікативні навички – що це, які бувають і на що впливають? / А. Задніпровська / 2019. – Режим доступу: <https://zhyvoedelo.com/ua/news/kommunikativnye-navyki>
12. Зайченко Г. Д. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових прийомів / Г. Д. Зайченко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – Вип. 4. – 2013. – С. 122–131.
13. Квас О., Айзенбарт М. Організаційно-педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників засобами ігрової діяльності / О. Квас, М. Айзенбарт // Молодь і ринок. – Вип. 7. – 2015. – С. 6–12.
14. Керст І. Доповнена реальність: 8 корисних додатків для дітей / І. Керст. – Режим доступу: <https://womo.ua/dopovнена-realnist-korisnih-dodatkov-dlya-ditey/>
15. Кисличенко В. А., Бавольська О. В. Візуальні стратегії в корекційній роботі з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра / В. А. Кисличенко, О. В. Бавольська // «Technologies, innovative and modern theories of scientists» (May 23–26, 2023) Graz, Austria. International Science Group. 2023. – 525 p. DOI - 10.46299/ISG.2023.1.20
16. Кононова М. М., Єланська Д. В. Особливості формування комунікативних навичок у старших дошкільників з розладами аутистичного спектра: навчально-методичний посібник / М. М. Кононова, Д. В. Єланська. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. – 2020. – 75 с.
17. Методика системи PECS в навчанні у школах України. – Режим доступу: <http://>

sur1.li/insob

18. Островська К. О. Особливості Я-концепції у дітей з розладами спектру аутизму / К. О. Островська / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Серія : Соціально-педагогічна. – Вип. 19 (2). – 2012. – С. 383–390.

19. Синявський В. В. Психологічний словник / В. В. Синявський. – 2007. – Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (дата звернення: 01.10.2023).

20. Шагар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шагар. – Видавництво : «ПРАПОР». – Харків. – 2007. – 640 с.

THE FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS OF THE PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

Bavolska Oksana,
Ph.D. in Education,
methodologist of the regional resource center
for support of inclusive education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
6, Navarynska Street, 56001, Mykolai, Ukraine
oksana.bavolska@moippo.mk.ua

The methodological article is dedicated to the question of the formation of communicative skills of preschoolers with autism spectrum disorder in the conditions of inclusive resource centers; it has been emphasized on the development of communicative skills as a mandatory condition of successful socialization and integration of a child into the peer environment; it has been outlined the factors that contribute to communicative skills development and outlined the conditions of corrective influence implementation within inclusive resource centers. The author reveals the connection between the formation of psychic features and abilities and the development of communicative skills of children with autism spectrum disorder.

In order to effectively implement the coordinated corrective measures, teachers and parents are supported with working pedagogical instruments for the formation of communicative skills of preschoolers with autism spectrum disorder (ASD).

The paper presents a theoretical and methodological substantiation of the peculiarities of the formation and development of the communicative skills of the children with ASD; it has been proposed the effective pedagogical means of forming the communicative skills of the young children with ASD in the conditions of inclusive resource centers.

The actuality of the research lies in optimal conditions ensuring comprehensive development and socialization of children with special educational needs. The process of communication is of pivotal importance for their further integration into society.

The inclusive and resource centers are not only institutions considering a comprehensive assessment of a child's development but also functions as a powerful resource for corrective and development work, as well as advising pedagogical workers and parents of the children with violations of psychophysical development.

The contradiction of the issue consists in the relevant parents' demand concerning the formation of communicative and linguistic competencies of the children with ASD on the one hand and the lack of methodological instruments and educators' awareness of the specifics of their work with autistic children on the other hand.

Keywords: *an inclusive resource center; autism spectrum disorder; communicative skills; preschool children.*

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini (2021). [Basic component of preschool education in Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (ukr).
2. Bazyma, N. V. & Sheremet, M. K. (2019). Do problemy diahnostryky komunikatyvnoi povedinky dytyny z RAS [To the problem of diagnosing the communicative behavior of a child with ASD]. *Naukovyi chasopys*. Vyp. 37, 5–11 (ukr).
3. Bazyma, N. V. (2015). Teoretychne vyvchennia problematyky autyzmu. [Theoretical study of the problems of autism]. *Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinoi osvity*. Vyp. 1, 51–56 (ukr).
4. Bondarenko, L. Yu. (2021). Komunikatyvni navychky yak osnova soft skills kompetentnosti [Communication skills as the basis of soft skills competencies]. *Rozvytok suchasnoi nauky ta osvity: realii, problemy yakosti, innovatsii*, 358–362 (ukr).
5. Denysenko, O. I. (2012). *Rozvytok navychok komunikabelnosti u ditei doshkilnogo viku* [Development of communication skills in preschool children] ChOIPOPP ChOR. Cherkasy (ukr).
6. Duditska, S. P. (2010). Formuvannia rukhovykh umin ta navychok u ditei doshkilnogo viku v protsesi fizychnoho vykhovannia [Formation of motor abilities and skills in preschool children in the process of physical education]. *Fizychna kultura, fizyчне vykhovannia riznykh hrup naseleння*, 14–17 (ukr).
7. Hladun, V. V. (2022). Vizualizatsiia na urokakh istorii Ukrainy z temy «nash kraj» zasobamy onlain-servisiv [Visualization in lessons of the history of Ukraine on the topic «our country» by means of online services]. *Veresen*, 3 (94), 38–55 (ukr).
8. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Vydavnytstvo «Lybid». Kyiv (ukr).
9. Kerst, I. Dopovnena realnist: 8 korysnykh dodatkov dlia ditei [Augmented reality: 8 useful applications for children] Retrieved from: <https://womo.ua/dopovnena-realnist-korisnih-dodatkov-dlya-ditey/>(ukr).
10. Kononova, M. M. & Yelanska, D. V. (2020). *Osoblyvosti formuvannia komunikatyvnykh navychok u starshykh doshkilnykiv z rozladamy autystychnoho spektra* [Peculiarities of the formation of communication skills in older preschoolers with autism spectrum disorders]. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka (ukr).
11. Kvas, O., & Aizenbart, M. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentsii starshykh doshkilnykiv zasobamy ihrovoi diialnosti [Organizational and pedagogical conditions of formation of social and communicative competence of senior preschoolers by means of game activities]. *Molod i rynek*. Vyp. 7, 6–12 (ukr).
12. Kyslychenko, V. A. & Bavolska, O. V. (2023). Vizualni stratehii v korektsiinii roboti z ditmy, yaki maiut rozlady autystychnoho spektra [Visual strategies in correctional work with children with autism spectrum disorders]. «Technologies, innovative and modern theories of scientists» (May 23 – 26, 2023). Graz, Austria. International Science Group. 2023. 525 p. DOI – 10.46299/ISG.2023.1.20 (ukr).
13. Metodyka systemy PECS v navchanni u shkolakh Ukrainy [Methodology of the PECS system in education in schools of Ukraine]. Retrieved from: <https://mental.ua/metodika-sistemi-pecs-v-navchanni-u-shkolakh-ukraini/> (ukr).
14. Ostrovska, K. O. (2012). Osoblyvosti Ya-kontseptsii u ditei z rozladamy spektra autyzmu [Peculiarities of the self-concept in children with autism spectrum disorders]. *Seriia: Sotsialno-pedahohichna*. Vyp. 19 (2), 383–390. (ukr).
15. Shaha, V. B. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk* [Modern

explanatory psychological dictionary]. Vydavnytstvo: «PRAPOR». Kharkiv (ukr).

16. Syniavskiy, V. V. (2007). *Psykholohichniy slovnyk* [Psychological dictionary]. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (data zvernennia: 01.10.2023) (ukr).

17. Zadniprovska, A. (2019). *Komunikatyvni navychky – shcho tse, yaki buvaiut i na shcho vplyvaiut?* [Communication skills – what are they, what are they and what do they affect?] Retrieved from: <https://zhyvoedelo.com/ua/news/kommunikativnye-navyki> (ukr).

18. Zahnitko, A. P. (2012). *Slovnyk suchasnoi linhvistyky* [Dictionary of modern linguistics]. Donetsk (ukr).

19. Zaichenko, H. D. (2013). *Formuvannia komunikatyvnykh navychok u ditei z rozladamy autychnoho spektra shliakhom vykorystannia ihrovykh pryiomiv* [Formation of communication skills in children with autism spectrum disorders by using game techniques]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. Vyp. 4, 122–131 (ukr).

20. Volkova, N. P. (2007.) *Pedahohika* [Pedagogy]. K.: Akademydav (ukr).